

ΝΕΟΤΕΡΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

(Μάθημα Επιλογής)

ΤΑΞΗ Β΄

I. ΜΕΘΟΔΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Η ευρωπαϊκή λογοτεχνία εισάγεται για πρώτη φορά στην ελληνική μέση εκπαίδευση ως αυτόνομο μάθημα. Πρέπει να διευκρινιστεί εξ αρχής ότι σκοπός του μαθήματος δεν είναι η εγκυκλοπαιδική εξοικείωση με συγγραφείς και ρεύματα της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας, αλλά η ουσιαστική ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και της λογοτεχνικής καλλιέργειας του μαθητή.

Το γεγονός, εξάλλου, ότι πρόκειται για μάθημα επιλογής προσφέρει δύο σημαντικά πλεονεκτήματα: α) ότι το μάθημα θα διδαχθεί σε δεκτικό ακροατήριο, αφού οι μαθητές που θα το επιλέξουν θα ενδιαφέρονται κατά τεκμήριο για το αντικείμενο και β) ότι ο διδάσκων μπορεί να κινηθεί ελεύθερα σε ό,τι αφορά την ύλη του μαθήματος, εφόσον αυτό δεν αποτελεί αντικείμενο εξέτασης σε πανελλήνια κλίμακα. Αξιοποιώντας αυτά τα πλεονεκτήματα, ο διδάσκων μπορεί να προσεγγίσει τον ουσιαστικό στόχο του μαθήματος, που είναι η άσκηση στη μεθοδική και δημιουργική ανάγνωση των λογοτεχνικών κειμένων.

Η διάταξη των περιεχομένων του εγχειριδίου («Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία: Ανθολόγιο κειμένων») έχει ως εξής: Πρόλογος, Εισαγωγή, Κείμενα, Παράρτημα, Κατάλογος μεταφρασμένων πεζογραφικών έργων.

Ο **Πρόλογος** περιέχει διευκρινιστικά στοιχεία για τη δομή και τη χρήση του έργου (τα οποία συμπληρώνουν και τις παρούσες οδηγίες), ενώ η Εισαγωγή παρέχει συνοπτικές πληροφορίες για τους σημαντικότερους συγγραφείς και τα κυριότερα γραμματολογικά ρεύματα που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο της νεότερης ευρωπαϊκής ποίησης και διηγηματογραφίας.

Η **Εισαγωγή** δεν προορίζεται για αυτόνομη διδασκαλία. Πρόκειται για συμβουλευτικό βοήθημα (του μαθητή αλλά και του διδάσκοντος), το οποίο προσφέρει μια γενική εικόνα της ιστορικής εξέλιξης της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας και θα χρησιμοποιηθεί επιλεκτικά, στο πλαίσιο της ανάγνωσης των λογοτεχνικών κειμένων, προκειμένου να φωτίσει τα γραμματολογικά τους φαινόμενα.

Τα **Κείμενα** χωρίζονται σε δύο μεγάλες ενότητες (Α: Ποίηση, Β: Πεζογραφία). Βασικό κριτήριο για την επιλογή των κειμένων ήταν η λειτουργικότητα και η λογοτεχνική αξία των ευρισκόμενων ελληνικών μεταφράσεων. Ιδιαίτερη προσπάθεια καταβλήθηκε, ωστόσο, για τη συμπερίληψη έργων από μεγάλο τμήμα του γλωσσικού και γεωγραφικού φάσματος της ευρωπαϊκής ηπείρου. Έτσι, δίπλα σε εκπροσώπους των ιστορικά ισχυρότερων ευρωπαϊκών πολιτισμών ανθολογήθηκαν συγγραφείς από

τη Βουλγαρία, τη Νορβηγία, την Πολωνία, την Πορτογαλία, τη Ρουμανία, τη Σλοβενία, την Τουρκία και την Τσεχία. Μέσω αυτής της επιλογής, το ανθολόγιο παρουσιάζει μίαν άνθηση της λογοτεχνικής ποικιλίας και, συγχρόνως, της δημιουργικής επικοινωνίας των λογοτεχνικών αναζητήσεων που αναπτύχθηκαν στο κέντρο και την περιφέρεια της Ευρώπης.

Τα κείμενα κάθε ενότητας έχουν τοποθετηθεί σε ενιαία χρονολογική σειρά (χωρίς να γίνεται διάκριση κατά εθνική λογοτεχνία), με βάση το έτος γέννησης του συγγραφέα. Κάθε λογοτεχνικό κείμενο συνοδεύεται από συστατικό σχόλιο γραμματολογικού-κριτικού χαρακτήρα, διευκρινιστικές παρατηρήσεις (όπου αυτές κρίθηκαν απαραίτητες), ενδεικτικές ερωτήσεις και σύντομο βιο-εργογραφικό σημείωμα του συγγραφέα. Η ενότητα της ποίησης εκτείνεται, όπως είναι φυσικό, σε μεγαλύτερο ιστορικό βάθος από εκείνη της πεζογραφίας. Σε ορισμένες περιπτώσεις (Α19, 20 και Α24) παρουσιάζονται και διαφορετικές μεταφράσεις του ίδιου έργου.

Στο **Παράρτημα** εξάλλου προσφέρονται δεκατέσσερα επιπλέον κείμενα, ως επί το πλείστον νεοελληνικά, τα οποία μπορούν να διαβαστούν συνδυαστικά με ορισμένα από τα ανθολογούμενα ποιητικά έργα. Η ενότητα της πεζογραφίας περιέχει σύντομα αυτοτελή κείμενα (κυρίως διηγήματα) του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα. Προκειμένου να διασφαλιστεί η αναγνωστική και διδακτική λειτουργικότητα του εγχειριδίου, οι επιμελητές απέφυγαν την ανθολόγηση αποσπασμάτων από μυθιστορήματα.

Στο τέλος του βιβλίου, πάντως, παρέχεται **Κατάλογος** μεταφρασμένων μυθιστορημάτων, ορισμένα από τα οποία μπορούν να ενταχθούν στην ύλη του μαθήματος ή και να χρησιμοποιηθούν για την εκπόνηση συνθετικών εργασιών από τους μαθητές.

Η επιλογή και η διάρθρωση της ύλης του μαθήματος είναι ευθύνη του διδάσκοντος. Τα κείμενα των δύο ενότητων προφανώς θα διδαχθούν συνδυαστικά. Η χρονολογική διάταξη των κειμένων, ωστόσο, δεν είναι απαραίτητο να τηρηθεί με ανελαστικό τρόπο κατά τη διδασκαλία. Προτιμότερη θα ήταν η οργάνωση του υλικού σε κύκλους, βάσει θεματικών ή μορφολογικών χαρακτηριστικών των κειμένων, η οποία θα διευκολύνει και τη σύγκριση των κειμένων του ανθολογίου, μεταξύ τους, αλλά και με παραδείγματα από τη νεοελληνική λογοτεχνία. Σκόπιμο θα ήταν επίσης, ιδίως σε ό,τι αφορά τα ποιητικά κείμενα, να αναπτυχθεί προβληματισμός γύρω από τη δημιουργική φύση της λογοτεχνικής μετάφρασης.

Η διδασκαλία ασφαλώς θα επικεντρωθεί στο λογοτεχνικό κείμενο. Το συστατικό σχόλιο συνιστά μια αναγνωστική πρόταση, η οποία μπορεί να λειτουργήσει ως έναυσμα για ουσιαστική συζήτηση επί του κειμένου και να συμπληρωθεί με ερμηνευτικές παρατηρήσεις του διδάσκοντος και των μαθητών. Άλλες παρατηρήσεις θα προκληθούν από τις ερωτήσεις οι οποίες αποσκοπούν στην ανάπτυξη διαλόγου γύρω από συστατικές πλευρές του εξεταζόμενου έργου και ευνοούν τη συγκριτική συνανάντησή του με άλλα κείμενα (του ανθολογίου ή του Παραρτή-

ματος). Τα σχόλια και οι ερωτήσεις, ωστόσο, δεν πρέπει να θεωρηθούν ως δεσμευτικά για τη διδασκαλία του κειμένου. Ο διδάσκων θα διαμορφώσει το μάθημα αξιοποιώντας το συνοδευτικό υλικό με τον τρόπο που ο ίδιος κρίνει σκόπιμο, προκειμένου να λειτουργήσει στο μέγιστο δυνατό βαθμό ως ερέθισμα για την άρθρωση γόνιμων και ουσιαστικών παρατηρήσεων από το μαθητή.

II. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΥΛΗΣ

A. ΠΟΙΗΣΗ

1. Φρ.Βιγιόν, «Μπαλάντα των κυριών του παλιού καιρού».
2. Ουίλ.Σαίξπηρ, «Σονέτο XVIII».
3. Φρ.Σίλλερ, «Το δαχτυλίδι του Πολυκράτη».
4. Τζ.Γκ.Μπάυρον, «Τα νησιά της Ελλάδας».
5. Σ.Μπωντλαίρ, « Άλμπατρος».
6. Ρ.Κίπλιγκ, «Αν μπορείς...»
7. Φρ. Γκ. Λόρκα, «Θρήνος για τον Ιγνάθιο Σάντσεθ Μεχίας».
8. Ζ.Χέρμπερτ, «Ομιλεί ο Δαμαστής (ή Προκρούστης)».

B. ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

1. Λ.Τολστόι, «Ο Αλιόσα το Τσουκάλι».
2. Μπ.Μπγιέρσον, «Ο πατέρας».
3. Α.Τσέχωφ, « Έργο Τέχνης».
4. Τζ.Τζόους, «Η Έβελιν».
5. Φρ.Κάφκα, «Η σιωπή των σειρήνων».
6. Μπ.Μπρέχτ, «Αν οι καρχαρίες ήταν άνθρωποι».

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

ΠΟΙΗΣΗ

Ουίλλιαμ Σαίξπηρ, «Σονέτο XVIII»

- Να γίνει μορφική σύγκριση του σαιξπηρικού σονέτου με το σονέτο που κυρίως καλλιέργησε η νεοελληνική ποίηση (δύο τετράστιχες και δύο τρίστιχες στροφές)
- Να συζητηθεί το θέμα της ποιητικής δημιουργίας ως η απάντηση που δίνει η τέχνη στο άγχος του θανάτου.
- Ενδιαφέρουσα, επίσης, θα ήταν μια συζήτηση γύρω από το τι τελικώς και κυρίως δικαιώνεται μέσα στο ποίημα: η ομορφιά της γυναίκας που εξυμνείται ή η δύναμη της ποίησης να χαρίζει αθανασία στην ομορφιά παγιδεύοντάς την μέσα σε αιώνιους στίχους;

Τζωρτζ Γκόρντον Μπάυρον, «Τα νησιά της Ελλάδας»

- Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το υποθετικό πρόσωπο που μιλά στο

ποίημα είναι ένας Έλληνας ποιητής -ταυτιζόμενος στη συνείδηση του Μπάουρον με το λυρικό ποιητή Αθανάσιο Χριστόπουλο-, ο οποίος παρουσιάζεται στο ποίημα ως ένα νεοελληνικό ανάλογο του αρχαίου λυρικού ποιητή Ανακρέοντα, δημιουργού συμποσιακών κατά κανόνα ασμάτων. Ο Μπάουρον καταφεύγει στο τέχνασμα αυτό για να αφυπνίσει τις ποιητικές συνειδήσεις των Νεοελλήνων και τελικώς το επιτυγχάνει, δεδομένου ότι με το ποίημά του συνδιαλέγονται ποιητικά και ο Σολωμός («Ύμνος εις την Ελευθερίαν») και ο Κάλβος («Εις Ψαρά»). Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Σολωμός απαντώντας αποποιείται τον ποιητικό ρόλο ενός σύγχρονου Ανακρέοντα και ταυτίζεται με τον Πίνδαρο:

*Μες στα χόρτα, τα λουλούδια
το ποτήρι δε βαστώ-
φιλελεύθερα τραγούδια
σαν τον Πίνδαρο εκφωνώ.* (στρ.86)

- Να προσεχθούν τα μορφικά στοιχεία της μετάφρασης του Αργύρη Εφταλιώτη: δεκαέξι εξάστιχες στροφές με ομοιοκαταληξία της μορφής **αβαβγγ** και αναπαιστικά μέτρα που προσιδιάζουν στον μνητικό χαρακτήρα του ποιήματος.

Σίλλερ, «Το δακτυλίδι του Πολυκράτη»

- Να γίνει σύγκριση της συγκεκριμένης μπαλάντας με τη μπαλάντα γαλλικού τύπου («Μπαλάντα των κυριών του παλιού καιρού» του Φρανσουά Βιγιόν και «Μπαλάντα στους άδοξους ποιητές των αιώνων» του Κ. Γ. Καρυωτάκη) και να βρεθούν οι διαφορές και οι ομοιότητες.
- Να συζητηθεί η αντίληψη, κοινή στον Σίλλερ και στο αρχαίο πρότυπο του (τον Ηρόδοτο), για το **φθονερόν θεϊόν**. (Θα μπορούσαν να αναζητηθούν και άλλα σχετικά παραδείγματα από την αρχαία ελληνική παράδοση).
- Να εξεταστεί συγκριτικά το ποίημα με το αρχαίο του πρότυπο και να αναζητηθούν τα κοινά και διαφορετικά στοιχεία. Ενδιαφέρον παρουσιάζει π.χ. ότι ενώ υπάρχει συγκεκριμένη αναφορά στον τόπο (στη Σάμο), τα πρόσωπα στο ποίημα του Σίλλερ δεν κατονομάζονται.
- Στο ποίημα χρησιμοποιούνται εναλλακτικά η αφήγηση και ο διάλογος. Η κατανομή ρόλων μεταξύ των μαθητών θα μπορούσε να αναδείξει με τρόπο απολύτως διακριτό τη δραματική λειτουργία του κειμένου, αλλά και του είδους (της μπαλάντας).

Μπωντλαίρ, «Άλμπατρος»

- Αξίζει να επισημανθεί ότι το μοτίβο του ποιητή με τα σπασμένα φτερά είναι σύνηθες και στη νεοελληνική ποίηση: Έχω κάτι σπασμένα φτερά γράφει ο Κ. Γ. Καρυωτάκης –του οποίου η ποίηση έχει επηρεαστεί από το έργο του Μπωντλαίρ–, *Εγώ/ κληρονόμος πουλιών/ πρέ-*

πει έστω και με σπασμένα φτερά να πετάω, γράφει ο Μίλτος Σαχτούρης (βλ. *Νεοελληνική Λογοτεχνία*, Γ' Λυκείου, Θεωρητικής Κατεύθυνσης).

- Από τη συγκριτική εξέταση των δύο μεταφράσεων (του Αλέξανδρου Μπάρα και του Νίκου Φωκά) του ποιήματος του Μπωντλαίρ, που παρατίθενται στο σχολικό εγχειρίδιο, προκύπτει μεταξύ άλλων και το εξής ενδιαφέρον: στη μετάφραση του Μπάρα, ο ποιητής παρουσιάζεται ως *εξόριστος στη γη* (επομένως η σύγκρουσή του με την πραγματικότητα δεν έχει χαρακτήρα κοινωνικό, αλλά αντιθέτως σχετίζεται με τη μόνιμη ιδιότητα της ποιητικής φύσης να έρχεται σε διάσταση με τον πραγματικό κόσμο· αντιθέτως, στη μετάφραση του Νίκου Φωκά ο ποιητής παρουσιάζεται ως *εξόριστος μιας κοινωνίας αστής* (στη δεύτερη δηλαδή μετάφραση η σύγκρουση είναι με την κοινωνία των αστών που το απάνθρωπό της πρόσωπο επιφυλάσσει τη χλεύη του όχλου στις ποιητικές φύσεις).
- Θα μπορούσε ως παράλληλο κείμενο να διαβαστεί και να συζητηθεί το ανθολογημένο στα ΚΝΛ της Β' Λυκείου ποίημα του Μπωντλαίρ «Ανάταση», για να φανεί ότι και στα δύο ποιήματα ανευρίσκεται το μοτίβο της άρσης (του πετάγματος) του ποιητή πάνω από την καθημερινότητα που τον πληγώνει.

Φεντερίκο Γκαρθία Λόρκα, *Θρήνος για τον Ιγνάθιο Σάντσεθ Μεχίας*

- Το μοτίβο της ανατροπής της χρονικής τάξης (ο χρόνος μπορεί να παρουσιάζεται είτε διεσταλμένος, όπως στο ποίημα αυτό, είτε συσταλμένος) είναι σύνηθες στη θρηνητική ποίηση. Στο ποίημα π.χ. του Κ. Π. Καβάφη, «27 Ιουνίου 1906, 2μ.μ.» η μάνα θρηνεί το δεκαεφτάχρονο γιο της λέγοντας: *Δεκαφτά χρόνια μοναχά με τα ζησες παιδί μου. Δεκαφτά μέρες μοναχά σε χάρηκα παιδί μου.* Στην τελευταία αυτή περίπτωση παρατηρείται το μοτίβο της συστολής του χρόνου.
- Να επισημανθεί πώς η λειτουργία της επανάληψης (*πέντε η ώρα που βραδιάζει*) συνεισφέρει στον ελεγειακό χαρακτήρα του ποιήματος.
- Καλό είναι ο διδάσκων να έχει υπόψη του ότι το τελευταίο μέρος του θρήνου για το Μεχίας, που έχει τίτλο «Ψυχή φευγάτη», ανθολογείται στα ΚΝΛ της Γ' Λυκείου.

Μπέρτολντ Μπρεχτ, «Αν οι καρχαρίες ήταν άνθρωποι»

- Για να προσεγγιστεί ουσιαστικά το κείμενο του Μπρεχτ, απαραίτητη είναι η αναφορά στη μαρξιστική ιδεολογία που το διέπει, από την οποία εκπορεύεται και ο διδακτικός του χαρακτήρας που έχει ως στόχο την αφύπνιση των συνειδήσεων των μαζών. Αντίστοιχα παραβολικό χαρακτήρα έχει το ποίημα «Η μπαλάντα του κυρ-Μέντιου», του Κώστα Βάρναλη, ο οποίος εμφορείται από τις ίδιες ιδεολογικές αρχές.

- Αξίζει να επισημανθεί ότι στην μπρεχτική παραβολή ο νόμος που επιβάλλει η καπιταλιστική κοινωνία στους ανθρώπους, εμφανίζεται περισσότερο ύπουλος και άρα περισσότερο επικίνδυνος συγκρινόμενος με μια από τις πλέον άγριες εκδοχές της φυσικής ζωής: με το νόμο που επιβάλλουν οι καρχαρίες στη φύση.
- Είναι φανερό ότι το κείμενο συνειρμικά ανακαλεί τη λαϊκή αποφθεγματική φράση: «Το μεγάλο ψάρι τρώει το μικρό»· πρόκειται για ένα νόμο φυσικό που μεταφορικά προβάλλεται στην εκμεταλλευτική κοινωνία. Ενδιαφέρουσα θα ήταν μία συζήτηση που θα είχε ως αφορμή το στίχο του Λουκά Κούσουλα: «Το μεγάλο ψάρι δεν τρώει το μικρό πουλί».

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Λέων Τολστόι, «Ο Αλιόσα, το τσουκάλι»

- Θα πρέπει να προσεχθεί η οπτική του συγγραφέα, όχι άσχετη με τις ηθικές και ιδεολογικές πεποιθήσεις του Τολστόι, ο οποίος συντάσσεται στο διήγημα με τον πιο κατατρεγμένο, τον πιο αδύναμο: τον Αλιόσα.
- Θα αξίζει να παρατηρηθεί ότι ο Αλιόσα, ο φυσικά και κοινωνικά αδύναμος, γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης και από τους αφέντες του, πλούσιους φεουδάρχες, και από τους οικείους του, φτωχούς αγρότες.
- Θα αξίζει να επισημανθεί ο ρεαλισμός της αφήγησης μέσω του οποίου επιτυγχάνεται δρασικότερο συγκινησιακό αποτέλεσμα, καθώς ο αφηγητής παρακολουθεί τον ήρωά του να υπομένει αγόγγυστα τα βάσανα που του επιφυλάσσει η δεινή του τύχη.
- Αξιοπρόσεκτο είναι ότι στο σύντομο αυτό διήγημα ο αναγνώστης παρακολουθεί όλο τον κύκλο της ζωής του ήρωά του.
- Ενδιαφέρουσα θα ήταν μία συζήτηση γύρω από το εξής θέμα. «Στο διήγημα ο αφηγητής βιώνει τη δυστυχία του ήρωά του και μέσω της ρεαλιστικής αφήγησης μεταδίδει το βίωμα αυτό στον αναγνώστη. (έχει όμως, και σε ποιο βαθμό, συνείδηση της δυστυχίας του ο ίδιος ο Αλιόσα;»

Άντον Τσέχωφ, «Έργο τέχνης»

- Να αναζητηθούν οι όροι που γεννούν το αστείο (π.χ. η αδυναμία να απαλλαγεί κανείς από ένα ανεπιθύμητο αντικείμενο, η κυκλική πορεία της ιστορίας).
- Ενδιαφέρουσα θα ήταν μία συζήτηση γύρω από την επίδραση που ασκούν οι κατεστημένες κοινωνικές προκαταλήψεις στην αντίληψη που διαμορφώνει το ευρύ κοινό (στην περίπτωση του διηγήματος οι μικροαστοί) για την τέχνη.

- Να σχολιαστεί ο τίτλος του διηγήματος.
- Δεδομένου ότι το κείμενο διαθέτει ευδιάκριτη θεατρική λειτουργία, χρήσιμο θα ήταν να ζητηθεί από τους μαθητές να μετατρέψουν το διήγημα σε θεατρικό κείμενο.

Φραντς Κάφκα, «Η σιωπή των σειρήνων»

- Στο αφήγημα του Κάφκα παρατηρείται αντιστροφή του αρχαίου μύθου. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το στοιχείο της αντιστροφής παρατηρείται στα αρχαιότεμα νεοελληνικά ποιήματα (βλ. Γιάννης Ρίτσος *Τέταρτη διάσταση*).
- Να επισημανθεί ότι το θέμα της «ομιλούσας» σιωπής είναι πάγιο μοτίβο και της νεοελληνικής ποίησης (βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Η σονάτα του Σεληνόφωτος*).
- Θα μπορούσε ως εργασία να ζητηθεί από τους μαθητές να γράψουν μια άλλη εκδοχή του μύθου, κατά την οποία ο Οδυσσεύς «ακούει» τη σιωπή των Σειρήνων.

Γ΄ ΤΑΞΗ ΕΝΙΑΙΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ

Θα διδαχθούν υποχρεωτικά 16 κείμενα από όλες τις περιόδους της Λογοτεχνίας. Τα κείμενα επιλέγει ο διδάσκων κατά την κρίση του. Οι επισημάνσεις που παρατίθενται στη συνέχεια είναι ενδεικτικές.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

Τάκης Σινόπουλος, «Ο καιόμενος»

- Να σημειωθεί ότι –σύμφωνα με μαρτυρία του ίδιου του ποιητή– αφητηρία γραφής του ποιήματος δεν αποτέλεσε ένα πραγματικό γεγονός (μια αυτοπυρπόληση).
- Να σχολιαστεί η πολυπρόσωπη αφήγηση (οι πολλές αφηγηματικές φωνές που συνυπάρχουν).
- Να επισημανθεί ότι στο ποίημα τα πρόσωπα (το πλήθος, ο καιόμενος και ο ποιητής που μετεωρίζεται ανάμεσά τους) αντιπροσωπεύουν τρεις διαφορετικές οπτικές του κόσμου.
- Ο ποιητής-αφηγητής είναι ένα τραγικό πρόσωπο. Ο ποιητής και στον «Καιόμενο» όπως και στο «Φίλιππο» εμφανίζεται ψυχικά διχασμένος.
- Να σχολιαστούν ιδιαίτερα οι τρεις καταληκτικοί στίχοι.

Τάκης Σινόπουλος, «Φίλιππος»

- Στο ποίημα εγγράφεται η τραγική εμπειρία του Εμφυλίου Πολέμου και η διάψευση των επαναστατικών οραμάτων.
- Ο ποιητής-αφηγητής είναι ένα τραγικό πρόσωπο. Ο ποιητής και στο

“Φίλιππο” όπως και στον “Καιόμενο” εμφανίζεται ψυχικά διχασμένος.

- Ο αφηγητής εμφανίζεται στη μέση δύο κόσμων: ενός κόσμου οραμάτων που έχει πια χαθεί (είναι ο κόσμος του Φιλίππου) και ενός μίζερου κόσμου (είναι ο κόσμος της κυρίας Πανδώρας) που επιβιώνει.
- Κατά την εσωτερική του περιπλάνηση στους κόσμους αυτούς αισθάνεται ενοχή για την απώλεια του Φιλίππου και θλίψη για τη διάψευση των επαναστατικών οραμάτων.

Μίλτος Σαχτούρης, «Ο Στρατιώτης Ποιητής»

- Να γίνει αναφορά στον ιδιότυπο ποιητικό κόσμο του Μ. Σαχτούρη. Πρόκειται για μια ποίηση κατά βάση αφηγηματική μέσα από την οποία αναδύονται μικρές παράδοξες ιστορίες.
- Να προσεχθεί η εξωτερική και εσωτερική μορφή του ποιήματος (δόμηση του στίχου, ρηματικοί χρόνοι, επαναλήψεις, λιτότητα εκφραστικών μέσων) σε συνδυασμό με την κατάθεση στο περιεχόμενο του ποιήματος του τραύματος που προκάλεσε η εφιαλτική ιστορική εμπειρία.
- Να εξεταστεί ο «Στρατιώτης Ποιητής» ως ένα ποίημα ποιητικής, στο οποίο εγγράφεται το αίτημα της ευθύνης του ποιητή.
- Καλό είναι να διαβαστεί ως παράλληλο «Ο ελεγκτής» (Νεοελληνική Λογοτεχνία, Γ΄ Λυκείου-Θεωρητική Κατεύθυνση).

Μίλτος Σαχτούρης, «Η αποκρία»

- Να επισημανθεί η βασική αντίθεση που επικρατεί στο ποίημα. Να προσεχθεί δηλαδή πώς η αντιστροφή της πραγματικότητας συνδέει ένα χαρούμενο γεγονός (αποκρία) με ένα κλίμα εφιαλτικό.
- Οι απροσδόκητες συνάψεις των λέξεων μορφοποιούν μια πραγματικότητα μη αναγνωρίσιμη άμεσα, η οποία όμως με τη συμμετοχή του αναγνώστη στην ανίχνευση των συνειρμών γίνεται οικεία.
- Το λυρικό “εγώ” δεν δηλώνεται γραμματικά. Το ποίημα παρουσιάζεται ως απρόσωπη αφήγηση ενός μάρτυρα, αλλά η επανάληψη του ίδιου στίχου στην αρχή και το τέλος αποτελεί μια έμμεση δήλωση της συμμετοχής του, τουλάχιστον της συναισθηματικής.
- Να διερευνηθούν τα υπερρεαλιστικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν την ιδιότυπη ποίηση του Σαχτούρη.

Μανόλης Αναγνωστάκης, «Νέοι της Σιδώνας, 1970»

- Θα επισημάνουμε, από τον τίτλο ήδη, τη συνομιλία του ποιήματος με το καβαφικό αντίστοιχο. Το ποίημα ανήκει στη συλλογή *Στόχος*, που περιλαμβάνεται στη συλλογική έκδοση *Δεκαωχτό κείμενα* που εκδόθηκε το 1971, σε μια περίοδο, κατά την οποία επικρατεί πολιτική

άπνοια και δεν έχει ακόμα εκδηλωθεί το μεγαλειώδες αντιδικτατορικό κίνημα της νεολαίας.

- Η αναφορά στο ποίημα του Καβάφη, γίνεται μόνο στον τίτλο. Το κύριο σώμα του ποιήματος αυτονομείται από το καθαφικό και λειτουργεί αναξάρτητα, άρα ο τίτλος είναι απλώς ένα σχόλιο, που μας επιτρέπει εκτός των άλλων να συναγάγουμε ένα συμπέρασμα για το πώς ερμηνεύει το καθαφικό ποίημα ένας άλλος ποιητής. Καθαφικός είναι και ο τίτλος του ποιήματος του Αναγνωστάκη «Θεσσαλονίκη, μέρες του 1969 μ.Χ.».
- Σημασία πρέπει να δοθεί στην ανάμιξη της καθημερινής γλώσσας με τις στερεότυπες λόγιες εκφράσεις και στην ειρωνία που αποδίδει αυτή η γλωσσική συνύπαρξη. Θα άξιζε να προσεχθεί το ότι το ποίημα κινείται σε διαφορετικά γλωσσικά επίπεδα: στοιχεία από μία γλώσσα προφορική συνυπάρχουν με λόγια στοιχεία πρόκειται για μια γλωσσική επιλογή που χαρακτηρίζει γενικώς τον Αναγνωστάκη και παραπέμπει στον Καβάφη.
- Να προσεχθεί το σχόλιο του τελευταίου στίχου. Εκφράζει τη σχέση του ποιητή με τους νέους της εποχής. Θα φωτισθεί αν συγκριθεί η στάση των νέων του ποιήματος με τη στάση των νέων στην κατοχή-όταν ο ποιητής ήταν νέος.
- Θα άξιζε να επισημανθεί εδώ εκτός της ποιητικής και η πολιτική τόλμη του Αναγνωστάκη· και μέσα στις αντίξοες συνθήκες της δικτατορίας ο Αναγνωστάκης δεν διστάζει να ασκήσει μέσω του ποιήματος κριτική στον άγονο διεθνισμό μιας μερίδας της προοδευτικής νεολαίας, της ίδιας της δικής του πολιτικής παράταξης. Θα λέγαμε πως υπηρετεί απολύτως τον πολιτικό στόχο της συλλογής -εύλογος ο τίτλος *Στόχος*- που είναι η πολιτική αφύπνιση για την ανάληψη μιας πραγματικής και όχι «σκιάδους», όπως την χαρακτηρίζει ο Γιάννης Δάλλας, αντιστασιακής δράσης.

Μανόλης Αναγνωστάκης, «Θεσσαλονίκη, μέρες του 1969 μ.Χ.»

- Να επισημανθεί η πολιτική πρόθεση του ποιήματος που εμφανίζεται ήδη στον τίτλο στον οποίο παρατηρείται : διακειμενική αναφορά στους αντίστοιχους καθαφικούς τίτλους, αλλά και άμεση αναφορά (1969 μ.Χ.) στο ιστορικό παρόν (δικτατορία, 1967-1974).
- Καλό είναι να αναφερθεί ότι στο ποίημα συναντώνται αυτο-αναφορικά στοιχεία (η οδός Αιγύπτου είναι ο χώρος ποιημάτων του Αναγνωστάκη από την παλαιότερη συλλογή του, *Εποχές*), αλλά και ετεροαναφορικά στοιχεία (παραπομπές στον Καβάφη και στον Σεφέρη).
- Να προσεχθεί ο στίχος *Τουριστικά γραφεία και πρακτορεία μεταναστεύσεως* που δίνει την εικόνα της ελληνικής κοινωνικής πραγματικότητας κατά την εποχή της δικτατορίας.
- Να προσεχθεί ο έμμεσος, αλλά σαφής υπαινιγμός στο στρατιωτικό καθεστώς: *θωρακισμένοι στρατιώτες*.

- Να αναζητηθούν τα στοιχεία προφορικότητας, που αποτελούν μόνιμα χαρακτηριστικά της ποίησης του Μανόλη Αναγνωστάκη.

Τάσος Λειβαδίτης, *Καντάτα*

- Να αξιοποιηθεί το εισαγωγικό σημείωμα στην ερμηνευτική προσέγγιση του ποιήματος.
- Να επισημανθούν τα στοιχεία της μορφής (παρατακτική σύνταξη, ρηματικός λόγος, κ.ά.) σε σχέση με το ιδεολογικό πλαίσιο και το αισθητικό αποτέλεσμα.
- Να σχολιαστεί ο ρόλος των επαναλήψεων.
- Να επισημανθεί ότι ο Λειβαδίτης στην *Καντάτα* χρησιμοποιεί ως αφηγηματικό πρότυπο τη *Γυναίκα της Ζάκυθος* του Διονυσίου Σολωμού.

Άρης Αλεξάνδρου, «Με τι μάτια τώρα πια...»

- Καλό είναι να τονιστεί ότι η ποίηση του Αλεξάνδρου έχει σαφή πολιτικά και ιδεολογικά χαρακτηριστικά.
- Να επισημανθεί ότι το ποίημα μέσα από την υποθετική συνομιλία του ποιητή με τη νεκρή μητέρα του, παίρνει το χαρακτήρα ενός μονόλογου με πολλά αυτοβιογραφικά στοιχεία.
- Να προσεχθεί πώς η «μομφή» (*βιάστηκες μητέρα να πεθάνεις*) συνεισφέρει καταλυτικά στη συγκινησιακή λειτουργία του ποιήματος.
- Καλό είναι να αναζητηθούν οι εγγεγραμμένες στο ποίημα ιστορικές αναφορές, συχνές και ευδιάκριτες σε όλη την πολιτική ποίηση της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς.
- Να διαβαστεί ως παράλληλο κείμενο το ποίημα της Βικτωρίας Θεοδώρου «Εγκώμιο».

Τίτος Πατρίκιος, «Οφειλή»

- Να συσχετιστεί ο τίτλος με το περιεχόμενο του ποιήματος. (Το ίδιο το ποίημα είναι μια *οφειλή* απέναντι σε εκείνους που έδωσαν τη ζωή τους υπερασπιζόμενοι επαναστατικά οράματα).
- Να επισημανθεί ότι με τη συσσώρευση των ουσιαστικών στους στίχους 2-5, εγκιβωτίζονται όλες οι τραυματικές ιστορικές εμπειρίες που έχει βιώσει ο αφηγητής -ποιητής (δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, εμφύλιος πόλεμος, ιδεολογικές συγκρούσεις στο χώρο της αριστεράς, στην οποία ήταν ενταγμένοι οι πολιτικοί ποιητές της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς).
- Ιδιαίτερα θα πρέπει να σχολιαστούν οι καταληκτικοί στίχοι του ποιήματος, οι οποίοι δίνουν και το στίγμα της «ποιητικής» της μεταπολεμικής γενιάς, σύμφωνα με την οποία η ποιητική πράξη οφείλει να είναι και πράξη πολιτική, εξόφληση μιας οφειλής και ενός χρέους.

Μιχάλης Κατσαρός, «Όταν»

- Το ποίημα ανήκει στη συλλογή *Κατά Σαδδουκαίων* που φέρει συνολικά το στίγμα της αντίθεσης του ποιητή απέναντι σε κάθε μορφή εξουσίας (είτε πολιτική είτε κομματική είναι αυτή). Καλό είναι κατά συνέπεια να γίνει αναφορά στην ξεχωριστή, ολότελα ανεξάρτητη, ιδεολογικά και πολιτικά, θέση που κατέχει ο Κατσαρός μέσα στο χώρο της μεταπολεμικής ποίησης.
- Να επισημανθεί ότι ο ποιητής, οραματιστής και προφήτης, αίρεται πάνω από μια απεχθή πραγματικότητα που φθάνει μέσα στο ποίημα μέσω ηχητικών εικόνων, οι οποίες αποκαλύπτουν τη ρηχότητα και την υποκρισία της σε όλα τα επίπεδα: κοινωνικό, πολιτικό και πνευματικό.
- Να τονιστεί ότι η σιωπή που ο ποιητής στις παρούσες συνθήκες επιλέγει ως στάση, δεν σχετίζεται με κάποιο φόβο, αλλά ενέχει το στοιχείο της περήφανης απόρριψης αυτού του ψεύτικου κόσμου.
- Να σχολιαστεί ιδιαίτερα ο ρόλος του καταληκτικού στίχου (*Πάλι σας δίνω όραμα*) στον οποίο ο ποιητής επεκτείνοντας την αμφισβήτηση ως τα απώτατά της όρια ζητά από τον αναγνώστη του να είναι έτοιμος να αμφισβητήσει και τον ίδιο. Θα μπορούσε να διαβαστεί το ποίημα της ίδιας συλλογής «Αντισταθείτε» και ιδιαίτερα να γίνει αναφορά στο στίχο:
Αντισταθείτε σε μένα ακόμα που σας ομιλώ
- Να τονιστεί ο ρόλος της επανάληψης *όταν ακούω....* στη συνολική ευρυθμία του ποιητικού αποτελέσματος.

Έκτωρ Κακναβάτος, «Ωρα δειλινή»

- Να αναζητηθούν τα υπερρεαλιστικά στοιχεία, ώστε να επιτευχθεί η απαραίτητη εξοικείωση με την ιδιαιτερότητα της γραφής του Έκτορα Κακναβάτου.
- Να συζητηθεί η επιλογή του μικτού λεξιλογίου (συνύπαρξη δημοτικών, λόγιων και διαλεκτικών τύπων).
- Να σχολιαστεί η διαπλοκή α' και β' ρηματικού προσώπου.
- Να προσεχθεί ότι η δειλινή ώρα του τίτλου προσδιορίζεται ρητά μέσα στο σώμα του ποιήματος: είναι Απρίλης (εβδομάδα των παθών).
- Να σχολιαστεί και ο τρόπος που γίνεται η αναφορά στον τόπο: ένα μικρό βυζαντινό εκκλησάκι στην εξοχή, που φέρει όλα τα χαρακτηριστικά ενός ελληνικού τοπίου.
- Να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στην τελευταία ενότητα του ποιήματος στην οποία διατυπώνεται με τρόπο ποιητικά λειτουργικό η αντίληψη ότι το ρίγος που προκαλεί η βυζαντινή ψαλμωδία μέσα στο περιβάλλον το φυσικό (εξοχή) και το πολιτισμικό (βυζαντινό εκκλησάκι), φέρνει στην επιφάνεια προαιώνιες-προχριστιανικές- καταβολές εγγεγραμμένες στα μύχια της ύπαρξης του αφηγητή (*το βιος που μου αφήσα-*

νε μέσα στα κόκαλα).

- Να εξεταστεί ως παράλληλο κείμενο το ποίημα του Άγγελου Σικελιανού «Στ' Όσιου Λουκά το μοναστήρι».

Μαρία Κέντρου - Αγαθοπούλου, «Ο μοτοσικλετιστής»

- Να επισημανθεί ότι το ποίημα ξεκινά ως εσωτερικός μονόλογος και καταλήγει σε μια υποθετική συνομιλία του νεκρού μοτοσικλετιστή με το πρόσωπο που αφηγείται.
- Να προσεχθεί ότι το ποίημα δομείται σε τρία μέρη, από τα οποία μόνον το πρώτο κινείται στο χώρο του πραγματικού.
- Να σχολιαστεί η λιτή γλώσσα με την οποία οδηγείται σταδιακά το ποίημα σε ένα άμεσο συγκινησιακό αποτέλεσμα.
- Να επισημανθεί ότι ενώ το ποίημα έχει ως αφετηρία του την ενόχληση που προκαλεί στον ώριμο αφηγητή- στην προκειμένη περίπτωση στην ίδια την ποιήτρια- ο *θορυβοποιός* μοτοσικλετιστής, σταδιακά μετατρέπεται σε έκφραση της τρυφερής συμπάθειας προς τη νεότητα που υπερβαίνει τα όρια με τίμημα την ίδια της τη ζωή.
- Να διαβαστεί ως παράλληλο κείμενο το ανθολογημένο στο βιβλίο ποίημα του Βύρωνα Λεοντάρη, «Οδόσημο κινδύνου».
- Ως παράλληλο επίσης μπορεί να διαβαστεί το ποίημα του Αντώνη Σανουδάκη «Δυο μηχανές στον ίδιο δρόμο»:

Δυο μηχανές στον ίδιο δρόμο

Ο δρόμος μας έχει χαραχθεί
από περιθωριακούς πολεοδόμους.
Σ' αυτόν δεν συναντιέται
φαινομενική πληρότητα του κόσμου
ο ήλιος του είναι άλλης λάμψης
και η βροχή ασφαλισμένη
από ανόητες συζητήσεις.
Ο δρόμος μας έχει χαραχθεί
στην πόλη την κρυμμένη
με χίλιους τρόπους συνωμοτικών
εμείς γελάμε
κι αυτό είναι το παράξενο.
Είμαστε δύο μηχανές
στον ίδιο δρόμο
μην προσπαθείς ν' αλλάξεις οδοδείχτες.
(από τη Συλλογή *Διανυκτερεύουσα πλατεία*)

Κυριάκος Χαραλαμπίδης, «Στα στέφανα της κόρης του»

- Να επισημανθούν εκείνοι οι στίχοι στους οποίους εντοπίζεται υπαινικτική αναφορά στην τραγική μοίρα της Κύπρου (διαιρεμένο μετά την

τουρκική εισβολή νησί, το δράμα των αγνοουμένων) και τα οποία τοποθετούν το ποίημα στο συγκεκριμένο χώρο και χρόνο.

- Να προσεχθεί ιδιαίτερα η λιτότητα της αφηγηματικής γλώσσας και να επισημανθεί η κυριαρχία του ρήματος και η παντελής, με μοναδική εξαίρεση το *στοργικός*, απουσία του επιθέτου, στοιχεία τα οποία προσδίδουν δραματική λειτουργία στο κείμενο και επιτρέπουν να αναδειχθεί με τρόπο άμεσο το συγκινησιακό του στοιχείο.
- Να επισημανθεί ο ρόλος του εξωλογικού στοιχείου, το οποίο εισβάλλει με ένα τρόπο διακριτικό και σχεδόν «φυσικό» στους δύο τελευταίους στίχους του κειμένου προσδίδοντας στο αφηγηματικό αυτό ποίημα το χαρακτήρα μιας σύγχρονης παραλογής.
- Να διαβαστεί ως παράλληλο κείμενο το ανθολογημένο στο βιβλίο ποίημα του Λευτέρη Πούλιου, «Καλοκαίρι του '78».

Βασίλης Καραβίτης, «Το άπιστο Προ-πο»

- Να επισημανθεί ότι η διάχυτη ειρωνεία που επικρατεί στο ποίημα δεν έχει ως στόχο της τις ιδέες και τα οράματα για τα οποία κάνει λόγο το κείμενο, αλλά την ανέξοδη και μεγαλόστομη ρητορεία με την οποία συνήθως επενδύονται.
- Να προσεχθεί ο ρόλος της επανάληψης για... στην ειρωνική λειτουργία του ποιήματος.
- Να επισημανθεί ότι το *δεκατριάρι* που δεν πιάνεται με τίποτε αντιστοιχεί σε δεκατρείς στίχους του ποιήματος που αρχίζουν με τη χαρακτηριστική για τις ποικίλες συνθηματολογικές και πολιτικές συνδηλώσεις της, πρόθεση για.
- Να διαβαστεί ως παράλληλο κείμενο το ποίημα του Μανόλη Αναγνωστάκη «Νέοι της Σιδώνος, 1970».

Λευτέρης Πούλιος, «Δρόμοι»

- Να επισημανθούν εκείνα τα στοιχεία στο ποίημα που επιβεβαιώνουν ότι η ποίηση της γενιάς του '70, είναι μια ποίηση του αστικού τοπίου.
- Να αναδειχθεί η πολιτική λειτουργία του ποιήματος και να συνδεθεί με την τραυματική εμπειρία της δικτατορίας (1967-1974) -εποχή κατά την οποία γράφεται το ποίημα- η οποία ανακαλεί και άλλες προγενέστερες μνήμες συνδεδεμένες με το μη ομαλό βίο της χώρας.
- Να σχολιαστεί ο ρόλος της επανάληψης *δρόμοι* με τον οποίο συμβολοποιείται ο γιγαντισμός της μεγαλούπολης.
- Να αντιπαρατεθεί η αίσθηση της κίνησης που δημιουργεί το κύριο μέρος του ποιήματος με την αίσθηση της ακινησίας που κυριαρχεί στους δύο τελευταίους στίχους. Να σχολιαστεί η συμβολική λειτουργία της ακινησίας αυτής.
- Ιδιαίτερη έμφαση να δοθεί στις γλωσσικές επιλογές του Πούλιου, χαρακτηριστικές όλης της γενιάς.

Μιχάλης Γκανάς, «Το σκυλί»

- Να επισημανθεί ότι στο ποίημα κυριαρχεί το στοιχείο της νοσταλγίας ενός προσφιλούς προσώπου που έχει πεθάνει.
- Να προσεχθεί ότι το γραμματικό υποκείμενο της δεύτερης (κεντρικής) ενότητας του ποιήματος είναι το σκοτωμένο σκυλί του πεθαμένου συντρόφου. Και να τονιστεί ότι η χρήση αυτού του υπερβατικού στοιχείου υπογραμμίζει με τρόπο συγκινησιακό τη δυσαναπλήρωτη για το πραγματικό υποκείμενο του ποιήματος (τον ίδιο τον ποιητή) απουσία του αγαπημένου προσώπου.
- Να τονιστεί ότι το όλο ποίημα θεμελιώνεται ουσιαστικά σε μία και μοναδική εικόνα, εξαιρετικής ποιητικής λειτουργίας.
- Να επισημανθεί ότι η χρήση του υπερβατικού στοιχείου είναι οικεία στον Μιχάλη Γκανά δεδομένου ότι στο σύνολο της ποίησής του αντλεί στοιχεία από τη δημοτική παράδοση και μάλιστα από τις παραλογές, Χαρακτηριστικός, εξάλλου, είναι ο τίτλος ομώνυμης ποιητικής συλλογής του (*Παραλογή*).

Μαρία Λαϊνά, «Δ΄ θριαμβικό»

- Να σχολιαστεί ο ρόλος της επανάληψης *Αν κάποτε πεθάνω* στην ανάδειξη του ποιητικού θέματος.
- Να επισημανθεί ότι στο ποίημα αναδεικνύεται το θέμα της αγάπης που ζει μετά θάνατον και νικά τη φθορά.
- Να διαβαστεί ως παράλληλο κείμενο το «Σονέτο XVIII» του Σαίξπηρ, ανθολογημένο στα Κείμενα Ευρωπαϊκής Λογοτεχνίας της Β΄ Λυκείου.

Δήμητρα Χριστοδούλου, «Για ένα παιδί που κοιμάται»

- Να επισημανθεί ότι πρόκειται για ένα αφηγηματικό ποίημα με σύγχρονο θέμα (τα παιδιά των φαναριών).
- Να προσεχθεί η τριτοπρόσωπη αφήγηση η οποία δεν εμποδίζει την έμμεση έκφραση της στοργής του προσώπου που αφηγείται προς το παιδί που κοιμάται.
- Να σχολιαστεί ιδιαίτερα η ευφυής ποιητική σύλληψη της διαφορετικής αίσθησης που δημιουργεί ο ήχος απ' τα ελληνικά, **πριν**, όταν η πατρίδα ήταν για το παιδί ένα φαντασιακό όραμα, και **τώρα** που είναι μια σκληρή κοινωνική πραγματικότητα.
- Να εξεταστεί ως παράλληλο το ακόλουθο ποίημα του Γιάννη Κοντού και να ληφθεί υπ' όψη ότι σ' αυτό κατατίθεται μια λογοτεχνική εμπειρία:

Γιάννης Κοντός, (γεν. 1943)

«Τι έγιναν τα παιδιά του Καρόλου Ντίκενς»

Χάθηκαν προσωρινά, γίνανε σκιές,
με παρακολουθούν για δευτερόλεπτα
μέσα από την ομίχλη,
πιάνουν την άκρη του παλτού μου.
Χειμώνας είναι γι' αυτά βαρύς με χιόνια.
Με παπούτσια χαλασμένα με αισθήματα
κουρέλια τριγυρνάνε άσκοπα στους δρόμους,
κάτω από φανάρια του δεκάτου ενάτου αιώνα.
Το χιόνι σφυρίζει και τα χτυπάει αλύπητα.
Προσπαθεί να τα σβήσει από τις σελίδες των
βιβλίων. Αυτά όμως επιμένουν να τριγυρνάνε
στη μνήμη μας, να μας τυραννούν να μας συντροφεύουν.
Χλωμά και πεινασμένα μας περιμένουν
στη γωνιά, με τους ώμους τους να διψούν
το χάδι. Σούρουπο τα είδαμε για πρώτη
φορά και μας έφεραν τα πιο παράτολμα σχέδια
Εκεί που σβήνει η μουσική, κρύβονται φοβισμένα
τα παιδάκια κοιτώντας το φεγγάρι.

Ο Αθλητής του τίποτα, Κέδρος, 1997.

Γιώργος Ιωάννου, «+ 13-12-43»

- Πρέπει να προσεχτεί η θέση του συγγραφέα ως αφηγητή: πρωτοπρόσωπος, μάρτυρας των γεγονότων που αφηγείται, μιλάει για την εντύπωση που αυτά του δημιούργησαν με απολύτως προσωπικό τρόπο. Παρακολουθούμε, δηλαδή, ένα είδος φιλικής εξομολόγησης.
- Είναι χαρακτηριστική στο αφήγημα η ισχνότητα (σε γεγονότα) της αφηγούμενης “ιστορίας” και η έντονη συναισθηματική φόρτιση, έτσι ώστε το κείμενο να αποτελείται, κατά κύριο λόγο, από τα σχόλια του αφηγητή.
- Να εντοπιστούν οι δύο κόσμοι που συγκρούονται στο κείμενο και η θέση του συγγραφέα-αφηγητή.

Αντώνης Σαμαράκης, «Το ποτάμι»

- Είναι ενδιαφέρον να επισημανθεί η απουσία κυρίων ονομάτων: οι ήρωες και οι τόποι είναι ανώνυμοι. Αυτό που συμβαίνει θα μπορούσε να συμβεί παντού, πάντα και σε όλους. Ο συγγραφέας προσπαθεί να δημιουργήσει ένα είδος αρχετύπου
- Ο αφηγητής παρακολουθεί λεπτομερώς την εξέλιξη των γεγονότων, αλλά και τη σκέψη του ήρωα. Τα αφηγείται εκ των υστέρων, σε ιστο-

ρικούς χρόνους, αλλά με μικρές προτάσεις και κοφτό λόγο, σαν να εξακολουθεί να βιώνει την ένταση.

- Θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για ένα είδος τέχνης που δεν ενδιαφέρεται τόσο να περιγράψει “ρεαλιστικά” την αλήθεια, όσο να πείσει, με την επιμονή στην επανάληψη των λέξεων και φράσεων και το κοφτό, νευρικό ύφος για την ιδιότητα που έχει ο πόλεμος να στερεί την ανθρωπιά.

Ανδρέας Φραγκιάς, *Λοιμός (απόσπασμα)*

- Να αναδειχθεί το κλίμα του παραλογισμού, που συμπυκνώνεται στο κυνήγι της μύγας, το ανώνυμο του τόπου-κόλασης και τα τυπικά στοιχεία που συνθέτουν την εικόνα του χώρου καθιστώντας τον αναγνωρίσιμο ως «κρανίου τόπο».
- Να επισημανθεί η στατικότητα της κατάστασης (δεν αναπτύσσεται κάποια πλοκή ούτε υπάρχει χρονική ροή) και οι διάφορες εφιαλτικές πτυχές της.
- Να τονιστεί η ανωνυμία των βασανιστών αλλά και των εγκαθειρκτων – των δυο ομάδων-δυνάμεων που «διαλέγονται» στο κολαστήριο - και η αναφορά τους από τον αφηγητή με βάση το κύριο καθήκον τους ή κάποιο χαρακτηριστικό τους γνώρισμα αντίστοιχα (π.χ. *λευκές μπλούζες, ο περιδεής*).
- Να συζητηθεί ο τίτλος, που παραπέμπει σε μια μεταδοτική αρρώστια, και να συνδεθεί με τη διάθεση που υποβάλλει το κείμενο, ότι κάτι ύπουλο και διάχυτο σέρνεται παντού, από το οποίο κανείς δεν ξέρει πώς να προφυλαχτεί.
- Να προσεχτεί ότι ο αφηγητής είναι και παραμένει ουδέτερος και ότι η αφήγηση αυτοαναιρείται και κατακερματίζεται σε σειρά μικροαφηγήσεων

Στρατής Τσίρκας, [*Αριάγνη*]

- Να αξιοποιηθεί το εισαγωγικό σημείωμα και να δοθούν τα θέματα, κύριο και δευτερεύοντα, του αποσπάσματος.
- Να εντοπιστούν στο κείμενο τα σημεία όπου προβάλλονται ιδέες και αξίες.
- Να επισημανθούν οι αφηγηματικές τεχνικές (αφηγητής, χρόνος) και οι εκφραστικοί τρόποι με τους οποίους πετυχαίνει ο συγγραφέας να αναπαραστήσει την εποχή που μας παρουσιάζει με τα προβλήματά της.
- Να σχολιαστούν, προφορικά ή γραπτά, τα λόγια του πατέρα και του γιου και οι παράγοντες που επηρεάζουν τη στάση τους.
- Να τονιστεί ο διαπολιτισμικός προσανατολισμός της αφήγησης μέσα από τη συγκριτική αντιπαράθεση του τρόπου ζωής των εντοπίων και των Ελλήνων.

Στρατής Τσίρκας, «Το δέντρο»

- Να προσεχθεί η λειτουργία της πρωτοπρόσωπης αφήγησης. Στην αρχή και στο τέλος του διηγήματος, ο αφηγητής αποκαλύπτει τις προθέσεις του: πρόκειται να αφηγηθεί “την ιστορία μιανού δέντρου και όχι τα δικά του βάσανα”. Παρά τη δήλωση όμως αυτή ανιχνεύονται εξομολογητικά στοιχεία στο διήγημα γύρω από τις προσωπικές δυσκολίες του αφηγητή, τα οποία καλό είναι να εντοπιστούν.
- Θα μπορούσε, επίσης, να συζητηθεί η συμβολική λειτουργία του δέντρου, αλλά και η διάσταση ανάμεσα στο φυσικό και στο κοινωνικό στοιχείο μέσα στο κείμενο (εμώ η κοινωνία πληγώνει τον αφηγητή, η φύση τον γαληνεύει).
- Ας συζητηθεί ο χαρακτήρας της Κυράς και να αναζητηθεί ο λόγος για τον οποίο η Κυρά δεν κατονομάζεται.

Δημήτρης Χατζής, «Ο Σιούλας ο ταμπάκος»

Η διδασκαλία του κειμένου καλό θα ήταν να περιλάβει στοιχεία όπως είναι:

- Η μορφή της γλώσσας: με το ιδίωμα που μιλούν οι ήρωες παρουσιάζει και ο τρίτοπρόσωπος, αμέτοχος στην ιστορία, αφηγητής τα γεγονότα. Η γλωσσική ταύτισή του εκφράζει την κατανόηση και τη συμπάθεια, αλλά κι ένα είδος εγγύτητας, που τον μετατρέπει σε αξιόπιστο μάρτυρα.
- Η δομή του έργου: από την περιγραφή του γενικού, των κοινωνικών δεδομένων, πάμε στο ειδικό και πάλι επιστρέφουμε στο γενικό. Η ειδική περίπτωση «εξηγεί» έτσι το κοινωνικό φαινόμενο. Πρόκειται για τυπικό χαρακτηριστικό της γραφής του Δ. Χατζή.
- Η χρήση του χρόνου στη ρεαλιστική οργάνωση της αφήγησης. Να προσεχτεί η εναλλαγή στη χρήση των χρόνων των ρημάτων (ενεστώτας - ιστορικοί χρόνοι) και στη διάρκεια της αφήγησης (σκηνές που περιγράφουν την ψυχική εξέλιξη του ήρωα- περιλήψεις που παρουσιάζουν τη συνολική εξέλιξη).
- Η σχέση κοινωνίας-ανθρώπου: τα κοινωνικά και κυρίως τα οικονομικά δεδομένα επηρεάζουν καθοριστικά τα ανθρώπινα συναισθήματα και τη συμπεριφορά.

Μάριος Χάκκας, «Το ψαράκι της γυάλας»

- Να επισημανθούν η διάκριση ανάμεσα στον αφηγητή και τον ήρωα και η σταδιακή αποκάλυψη της ταυτότητας του ήρωα με βάση το κείμενο, η διαφοροποίησή του ανάμεσα στο τότε (Ιούλιος 1965) και το τώρα (21^η Απριλίου 1967) και η εξελικτική του πορεία προς την αλλοτρίωση.
- Να καταδειχθεί πώς μέσα από το μικρόκοσμο του ήρωα αναδεικνύε-

ται σε μικρογραφία η ιστορία στη μεταπολεμική Ελλάδα.

- Να συζητηθούν το είδος της αφήγησης, η εστίαση και η λειτουργία του χρόνου (διάκριση του χρόνου της ιστορίας από το χρόνο της αφήγησης).
- Τέλος, καλό είναι να αποτιμηθεί συνολικά από τη μελέτη του κειμένου η τελική επιλογή του ήρωα που αποτελεί και στάση ζωής.

Χριστόφορος Μηλιώνης, «Δικαιοσύνη»

- Καλό θα είναι να δοθεί το χωροχρονικό πλαίσιο της αφήγησης, όπου θα ενταχθούν οι ιστορικοί τόποι και τα γεγονότα στα οποία αναφέρεται ο αφηγητής.
- Να προσεχθούν: α) η αφηγηρική εκκίνηση του συγγραφέα από το παρόν και από τη φωτογραφική αποτύπωση του τόπου και η συνειρμική - κινηματογραφική οπισθοδρόμηση στο παρελθόν, β) η συνεχής μετατόπιση στο χώρο και στο χρόνο, χωρίς, όμως, να αλλάζει η οπτική της αφήγησης.
- Η αίσθηση που αφήνει η πρωτοπρόσωπη αφήγηση είναι ότι ο συγγραφέας αφηγητής έχει μια βιωματική σχέση με τα πράγματα (τόπους – γεγονότα – πρόσωπα). Να προσεχθεί πώς αυτή η σχέση μετουσιώνεται σε αυτοβιογραφική τεχνική καθοδηγούμενη από τη μνήμη του συγγραφέα.
- Σε αρκετά σημεία του διηγήματος υπάρχει μια μελαγχολική διάθεση, απόρροια του πώς βιώνει ο συγγραφέας τη σύγχρονη πραγματικότητα. Να εντοπιστούν τα σχετικά χωρία και να σχολιαστούν.
- Ο διάλογος του συγγραφέα με την Ιστορία (αυτήν που βίωσε ο ίδιος και την απώτερη, π.χ. Μακρυγιάννης) εμπλουτίζεται με μια άλλη διάσταση, από τον τρόπο που βιώνουν οι νέες γενιές το ιστορικό παρελθόν. Να εντοπιστούν αυτά τα στοιχεία στο διήγημα και να σχολιαστούν.
- Μπορεί να ανιχνευθεί η δομή του διηγήματος και να αναδειχθεί η αρχιτεκτονική του μέσα από τη συνειρμική ανέλιξή του.

Νίκος Κάσδαγλης, «Σοροκάδα»

Να επισημανθούν:

- Ο διφυής χαρακτήρας του διηγήματος (μπορεί να διαβαστεί ως θαλασσινό διήγημα και ως κείμενο πολιτικού περιεχομένου).
- Η εκτύλιξη των δύο ιστοριών και ο τρόπος σύνδεσής τους με την αφήγηση.
- Ο χώρος και ο χρόνος των δύο ιστοριών.
- Ο διπλός ρόλος του αφηγητή (ήρωας της πρώτης ιστορίας και γνώστης του επεισοδίου με το καράβι).
- Η λειτουργία του πλάγιου λόγου (αύξηση της δραματικής έντασης).
- Η διάρκεια της αφήγησης και ο ρυθμός της.

- Εντοπισμός και αξιοποίηση στοιχείων όπως π.χ. ειρωνεία, ύβρις, λειτουργία συμβόλων.
- Εστίαση στη σχέση ανθρώπου-φύσης.

Τόλης Καζαντζής, «Ο λάκκος»

- Να διαγραφεί ο τόπος και ο χρόνος όπου τοποθετείται η αφήγηση με βάση τα στοιχεία που αναδύονται από το κείμενο.
- Να προσεχθεί πώς καταφέρνει ο συγγραφέας να δώσει, με επίκεντρο το λάκκο, το μικρόκοσμο της λαϊκής-μικροαστικής γειτονιάς της Θεσσαλονίκης στα χρόνια της κατοχής και μέσα από ποιες διόδους αγγίζει ο πόλεμος την καθημερινότητά της.
- Να επισημανθεί η πρωτοπρόσωπη βιωματική αφήγηση μέσα από τα μάτια ενός παιδιού, που παρακολουθεί και συμμετέχει στα δρώμενα. Η οπτική αυτή τηρείται με συνέπεια και αυστηρότητα, χωρίς την παραμικρή παρέκκλιση.
- Η λιτή αφήγηση και η φαινομενική αθωότητα της παιδικής ματιάς καταγράφουν, πολλές φορές ανελέητα, τα χαρακτηριστικά και τις συμπεριφορές των προσώπων του διηγήματος αφήνοντας να αναδειχθεί η κριτική θεώρηση του κόσμου, που μπορεί να διερευνηθεί στο διήγημα.
- Μπορεί, επίσης, να ανιχνευθεί το πολύ λεπτό, σχεδόν ανεπαίσθητο χιούμορ, που συμβάλλει στην αποδραματοποίηση των τραγικών γεγονότων στο διήγημα.

Σπύρος Πλασκοβίτης, *Το φράγμα* (απόσπασμα)

- Να προσεχθεί ο συμβολισμός του μυθιστορήματος – ο σκοτεινός και ανεξέλεγκτος φόβος του ανθρώπου μπροστά στην απειλή του αφανισμού του και να ανιχνευθεί με κειμενικές αναφορές.
- Να επισημανθεί το κλίμα αβεβαιότητας και σκόπιμης αοριστίας που καλλιεργεί ο συγγραφέας και να εντοπιστούν οι εκφραστικοί τρόποι που χρησιμοποιεί για να το πετύχει.
- Να γίνει αναφορά στη συμβολική διάσταση του ερωδιού.
- Καλό είναι να επισημανθεί η αδυναμία συνεννόησης μεταξύ των δύο αντρών που καταλήγει να είναι αντιπαράθεση μεταξύ δύο κόσμων και δύο αντιτιθέμενων δυνάμεων: της λογικής και του παραλόγου.
- Να επισημανθούν τα κενά της αφήγησης και οι σκόπιμες διακοπές και να διερευνηθεί αν επιτείνουν την έκφραση της υπαρξιακής αγωνίας των προσώπων.
- Να σχολιαστεί το αισθητικό αποτέλεσμα από την τριτοπρόσωπη αφήγηση, που διακόπτεται από εσωτερικούς μονολόγους και διαλόγους.
- Να προσεχθεί πώς η εισαγωγή ενός τρίτου προσώπου στο τέλος του αποσπάσματος επιτείνει την ατμόσφαιρα μυστηρίου.

Ρέα Γαλανάκη, [Επιστροφή στο πατρικό σπίτι], (Ο βίος του Ισμαήλ Φερικ πασά, απόσπασμα)

- Να αξιοποιηθεί το εισαγωγικό σημείωμα ώστε να διαγραφεί ο τόπος και ο χρόνος (το ιστορικό πλαίσιο) όπου διαδραματίζονται τα γεγονότα.
- Να προσεχθεί η πρωτοπρόσωπη αφήγηση του ήρωα (ομοδιηγητικός αφηγητής) και ο εξομολογητικός τόνος του μονολόγου του, που αποκαλύπτει τον κλειστό συναισθηματικό κόσμο του ήρωα και συγχρόνως συμβάλλει στη συναισθηματική εμπλοκή του αναγνώστη (συμπάσχει με τον ήρωα).
- Η επιστροφή του ήρωα στο πατρικό σπίτι –και γενικότερα στον τόπο του– χαρακτηρίζεται από τον ίδιο ως «ανόσιος νόστος». Μπορεί να σχολιαστεί αυτός ο χαρακτηρισμός και να αιτιολογηθεί.
- Το σπίτι αποτελεί το κεντρικό σημείο αναφοράς του ήρωα στο συγκεκριμένο απόσπασμα. Καλό είναι να διερευνηθεί πώς λειτουργεί ως επίκεντρο και κινητήριο μοχλός της ψυχικής, διανοητικής και συναισθηματικής κατάστασής του. Γεννήθηκε στην Κυνουρία, στο χωριό Καράτουλα. Ήταν της κλάσεως του 1949. Το φθινόπωρο του '20, με ένα χρόνο καθυστέρηση, τον κάλεσαν στον στρατό να γυμναστεί. Παρουσιάστηκε στο Ναύπλιο, αμέσως μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου -τις εκλογές που έχασε ο Βενιζέλος-, στα έμπειρα του 8^{ου} πεζικού συντάγματος. Σ' αυτά τον κράτησαν τρεις μήνες, τον έκαναν πολυβολητή και ύστερα μέσω Πειραιώς, τον έστειλαν να πολεμήσει στη Μικρά Ασία. Εκεί, από τον Μάρτιο του '21 ως τον Ιούλιο, έλαβε μέρος σε όλες τις επιχειρήσεις προς Εσκή Σεχίρ και διακρίθηκε. (Ο ίδιος ο στρατηλάτης Κωνσταντίνος, ο γιος του Αητού, στάθηκε μπροστά του στο αρχαίο Δορύλαιο και του κάρφωσε στο στήθος το Παράσημο.) Δυο βδομάδες μετά, είκοσι τριών χρονών, στο μεγάλο ελιγμό της Στρατιάς για το αποφασιστικό χτύπημα, πέρασε την Αρμυρά Έρημο: Ημερόνυχτα πορεία μέσα στον μπουχό και τον ιδρώτα, χωρίς νερό αλλά με ακμαίο φρόνημα, μέχρι το Γόρδιον. Πήγαιναν για τη Κόκκινη Μηλιά.

Η διδασκαλία των λογοτεχνικών κειμένων προϋποθέτει τη διδακτική αξιοποίηση των εισαγωγών, των βιογραφικών σημειωμάτων και των σχολίων που περιέχονται στο σχολικό εγχειρίδιο. Τα στοιχεία αυτά δεν διδάσκονται, ούτε αξιολογούνται αυτόνομα, αλλά πάντοτε σε αναφορά με το διδασκόμενο κείμενο.
